

ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОБОРОНИ

Петренко Юлія Володимирівна,
аспірантка кафедри права Європейського Союзу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: yulichka.22075@gmail.com
ORCID 0000-0003-4954-3332

Досліджено питання становлення європейської інтеграції в оборонній сфері. Проаналізовано передумови виникнення та тенденції розвитку співробітництва держав-членів Європейського Союзу у сфері оборони. Акцентовано увагу на поступовій зміні характеру загроз для міжнародного миру й стабільності. Визначено шляхи досягнення ефективності системи міжнародної безпеки.

Ключові слова: європейська інтеграція; Західний союз; НАТО; Європейське оборонне співтовариство; Європейське політичне співтовариство; Західноєвропейський союз; ОБСЄ; ЄС.

Вступ. Актуальність теми дослідження впливає з необхідності системного комплексного аналізу чинників, що зумовили виникнення та формування співпраці держав-членів Європейського Союзу у сфері оборони. Історичний шлях розвитку інтеграційних процесів у даній сфері, починаючи від закінчення Другої світової війни і до наших днів, виявився досить складним. Розвиток Європи засвідчує, що гарантування безпеки та оборони може бути забезпечено лише шляхом успішної діяльності міжнародних блоків та організацій.

Основні передумови й тенденції, розглянуті у статті, є підґрунтям подальшої розбудови системи європейської безпеки. Дослідження еволюції співробітництва держав-членів ЄС у сфері оборони дає можливість не лише визначити його основні етапи та характерні риси на сучасному етапі, але й спрогнозувати його розвиток у майбутньому з урахуванням викликів і загроз, що постають перед ЄС в останні роки і які європейська спільнота має своєчасно

ідентифікувати й створювати ефективні правові та інституційні засоби протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співробітництва держав-членів Європейського Союзу в працях українських науковців, пострадянських країн та західноєвропейських авторів розглядалися переважно в контексті інтеграційних процесів в економічній сфері. Проте наразі відсутнє сучасне комплексне дослідження передумов зародження та формування співробітництва держав-членів Європейського Союзу у сфері оборони. Окремі аспекти даного питання знайшли своє відображення в публікаціях українських і зарубіжних фахівців. Серед українських науковців варто відзначити таких учених, як: І. В. Яковюк (I. V. Yakovyuuk), О. Я. Трагнюк (O. Ya. Tragniuk), С. В. Череватий (S. V. Cherevatiy), А. В. Тумашов (A. V. Tumashov), Б. О. Парахонський (B. O. Parahonskiy), Г. М. Яворська (G. M. Yavorska), О. Л. Хилько (O. L. Hilko), С. Є. Горбатюк (S. E. Gorbatiuk), О. А. Делінський (O. A. Delinskiy) та ін.

При дослідженні передумов зародження та формування співробітництва держав-членів ЄС у сфері оборони були використані роботи зарубіжних фахівців, таких як А. А. Громико (A. A. Gromyko), К. М. Фірке (K. M. Fierke), А. Г. Браницкий (A. G. Branitskiy), А. Н. Ванденберг (A. N. Vandenberg), С. А. Костін (S. A. Kostin), М. Крейг (M. Kreyg), Д. Мюллер (D. Myuller), Д. Гудбі (D. Gudbi), В. В. Журкін (V. V. Zhurkin) та ін.

Метою статті є системний комплексний аналіз передумов зародження й формування співробітництва держав-членів Європейського Союзу у сфері оборони та процесу його трансформації в європейську систему безпеки, яка, у свою чергу, є одним із найважливіших складників сучасної архітектури міжнародної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Формування співробітництва держав-членів ЄС у сфері оборони розпочалося набагато раніше укладення численних міжнародних домовленостей, які створили її юридичну та інституційну базу. Виникнення ідеології європейської безпеки та оборони безпосередньо

пов'язане з оформленням ідеї європейської ідентичності. Її елементами виступають спільні історичні та культурні корені, економічні та соціальні цілі, демократичні ідеали, а також бажання їх відстоювати в контексті викликів зовнішнього середовища.

Проблема формування системи європейської безпеки та оборони в сучасному розумінні цього слова гостро постала невдовзі після завершення Другої світової війни, яка стала каталізатором практичного втілення ідеї європейської інтеграції. Європейський континент був ареною жорстоких протистоянь. У першій половині ХХ ст. Європа стала епіцентром двох світових війн, що забрали десятки мільйонів людських життів. Багато древніх європейських міст, зокрема Берлін, Дрезден, Варшава, Будапешт, Лондон, були зруйновані. У 1945 р. виробництво промислової продукції в країнах Західної Європи складало 50 % від рівня 1939 р., сільськогосподарської – одну третину. Було зруйновано транспортну інфраструктуру: половина залізниць Італії, майже цілком французькі порти, система мостів і каналів Нідерландів тощо [1, с. 8]. Значно зменшилася політична й економічна вага західноєвропейських країн. Ситуація ускладнювалася масовим безробіттям, ризиком епідемічних захворювань, демографічними проблемами.

Слід відмітити, що значне погіршення соціально-економічного становища внаслідок війни зумовило активізацію комуністичних рухів у Італії, Франції, Греції, чим відразу скористався Радянський Союз, надаючи суттєву допомогу комуністичним партіям регіону. Розгортався національно-визвольний рух у колоніальних володіннях. Крім цього, за декілька років після закінчення Другої світової війни Європа була розділена на два ворогуючі табори та втягнута в орбіту блокового протистояння двох наддержав – СРСР і США [2, с. 363].

У той же час існувала загроза відновлення воєнних дій внаслідок реваншистських настроїв у Німеччині. Після 1945 р. спустошені війною країни мали дуже низький економічний потенціал, тому самотужки не могли протистояти агресору у разі поновлення бойових дій. Отже, головною рушійною силою розвитку європейських інтеграційних процесів в оборонній

сфері була функція оборони від загроз з боку Німеччини та СРСР.

У такій непростій ситуації Західна Європа змушена була збагнути, що попередити занепад європейської цивілізації та повернути собі роль одного з політичних й економічних центрів сучасного світу вона зможе тільки шляхом об'єднання [Там само, с. 364].

У зв'язку з цим у роки Другої світової війни виникла ідея створення міжнародної організації, яка б змогла надійно забезпечити мир і безпеку після її закінчення. Відтак, важливим етапом у повоєнній організації міждержавних відносин стало заснування в 1945 р. Організації Об'єднаних Націй. Слід підкреслити, що заснувавши ООН, світове співтовариство вперше створило універсальну систему колективної безпеки, здатну реально запобігати загрозам миру та безпеки, одну з найбільш впливових міжнародних організацій глобального рівня, покликану виконувати роль арбітра в міжнародних суперечках, бути важливим інструментом попередження воєнних дій і збройних конфліктів.

Формальну можливість для реалізації таких важливих завдань надано положеннями Статуту ООН, ст. 51 якого гарантує невід'ємне право на індивідуальну або колективну самооборону.

Таким чином, створення ООН заклало основи мирного післявоєнного співіснування країн, однак не змогло запобігти новим викликам, які виникли в післявоєнний період.

Слід зазначити, що Друга світова війна докорінно змінила розташування сил у світі. Франція і Великобританія, зазнавши великих матеріальних збитків, втратили статус світових держав. Розпалися їх колоніальні імперії, послабилися міжнародні позиції. Водночас США і СРСР після перемоги у Другій світовій війні перетворились на наймогутніші держави світу й претендували на утвердження свого впливу в різних регіонах планети.

Уже на завершальному етапі Другої світової війни між СРСР і США почали виникати суперечності та непорозуміння, зумовлені діаметрально протилежними підходами до розв'язання повоєнних проблем міжнародного

устрою. Вимушена співпраця в роки Другої світової війни змінилася протистоянням у другій половині 40-х років. Поступово відбувалася поляризація міжнародних відносин, що в подальшому призвело до виникнення «холодної війни».

Колишніх західних союзників СРСР у спільній боротьбі проти фашизму насторожувало те, що у країнах Східної Європи – Польщі, Угорщині, Чехословаччині, Румунії, Болгарії, Албанії, Югославії, де опинилися радянські війська, що брали участь у боях за визволення цих країн від фашистських окупантів, поступово формувалася влада «народних фронтів» і «народної демократії». Цю нову форму державної влади очолили лояльні до КПРС партії. Виникла реальна загроза втрати демократичних традицій на значній частині європейського континенту, відкривався шлях до встановлення тоталітарних режимів з притаманними їм репресіями, обмеженням прав і свободи громадян [3, с. 117].

Слід зазначити, що зовнішня політика США повоєнних років базувалася на так званій доктрині «стримування» Радянського Союзу. Так, 12 березня 1947 р. президент США Гаррі Трумен виступив на спільному засіданні обох палат Конгресу США. Посилаючись на «комуністичну загрозу» Греції й Туреччини, Г. Трумен закликав конгрес в інтересах «національної безпеки США» асигнувати до 30 квітня 1948 р. 400 млн дол. для надання допомоги урядам цих країн. Він підкреслював, що за останні місяці тоталітарні режими утвердилися в низці держав, а економічна підтримка дозволить забезпечити національну незалежність та побудувати справді вільний світ [4, с. 20].

Німецький дослідник Бернд Грайнер у своїй книзі «Американская внешняя политика от Трумэна до наших дней» наголошує на тому, що доктрина Трумена була «концептуальною та практичною підготовкою до здійснення навесні 1948 року «плану Маршала» і утворенню НАТО...» [Там само, с. 21].

Внаслідок гострої економічної кризи у Західній Європі й поширення комуністичних рухів необхідні були насамперед економічні заходи, які й привели до розробки плану тодішнього Держсекретаря США Джорджа

Маршалла, завданням якого було відбудувати економіку країн Західної Європи і тим самим створити необхідні передумови для виходу з економічної кризи, ефективного функціонування економіки, забезпечення загального добробуту і нормального життєвого рівня населення [5, с. 408–409].

План відновлення європейських країн (European Recovery Plan), з яким Джордж Маршалл 5 червня 1947 р. виступив у Гарвардському університеті, знайшов підтримку, зважаючи на це вже 12 липня у Парижі зібралися представники 16 країн Західної Європи. На цю нараду запрошувались також держави Східної Європи, однак Рядянський Союз блокував намір Польщі та Чехословаччини долучитись до «Плану Маршалла», оскільки вбачав у цьому загрозу американської експансії. З цих же причин допомоги США була також позбавлена окупована радянськими військами Східна Німеччина.

Практична реалізація Плану Маршалла розпочалась 4 квітня 1948 р. з прийняттям Конгресом США закону «Про економічне співробітництво», який передбачав чотирирічну програму економічної допомоги. Однією з умов її отримання було виведення комуністів з урядів, що й було здійснено в усіх країнах Західної Європи, які отримували допомогу від США.

До грудня 1951 р. США надали країнам Європи допомогу у розмірі більш ніж 13 млрд дол., більшу частину яких отримали Велика Британія, Франція, Італія та Західна Німеччина. Слід зазначити, що в 1951 р. «План Маршалла» був замінений на «Закон про взаємну безпеку», за яким США щорічно виділяли близько 7 млрд дол. на військово-економічне співробітництво з країнами Західної Європи.

На думку державного секретаря Джорджа Маршалла, досягнення економічної стабільності в Європі якнайкраще відповідало інтересам США, які розглядали цей регіон як потенційно великий експортний ринок. Крім того, план Маршалла мав важливу роль для досягнення європейської єдності. Нейтральна Західна Європа була б неспроможна вплинути на результат конфлікту між двома неєвропейськими наддержавами. Таким чином, план Маршалла дав старт європейській інтеграції. Тому, враховуючи викладене,

інколи висловлюється думка, що основне значення в наданні допомоги за планом Маршалла – це вирішення не економічних та адміністративних питань, а скоріше політичних.

Загалом «План Маршалла» став першим етапом трансатлантичної інтеграції, завдяки чому США і Західна Європа стали на шлях співробітництва, взаємодопомоги й підтримки, що в подальшому знайшло відображення у військово-політичній сфері – 4 квітня 1949 р. було створено Організацію Північноатлантичного договору, головним принципом якої є система колективної оборони.

Необхідно відмітити, що перехід до прямої конфронтації між США і СРСР актуалізував питання підвищення гарантій безпеки в Європі. Перші практичні кроки об'єднавчого руху в Західній Європі було розпочато вже через декілька років після закінчення війни.

Так, 4 березня 1947 р. в місті Дюнкерк між Великобританією та Францією було укладено Договір про союз і взаємну допомогу, мета якого – зміцнення європейської безпеки та запобігання можливої агресії з боку Німеччини, а також зміцнення економічних зв'язків між двома країнами. Формальним мотивом оборонного союзу було німецьке питання, проте насправді договір мав на увазі радянську загрозу. Договір став важливим етапом на шляху до організації колективної оборони в Європі.

Блокада Західного Берліна в 1948 р. наочно довела, що трансатлантична єдність для країн Західної Європи є життєво необхідним складником забезпечення безпеки. Тому головним засобом утримання контролю над Західною Європою на тривалу перспективу, на думку адміністрації Трумена, мало стати створення військово-політичного блоку за участю США і країн Західної Європи, включаючи Німеччину. Готовність захищати Західну Європу США обумовлювали створенням європейцями власного оборонного союзу. Необхідність цього кроку усвідомлювали і самі європейці [6, с. 341].

20 і 22 січня 1948 р. міністр закордонних справ Великої Британії Е. Бевін озвучив перед Палатою громад британського парламенту в Гарварді ідею

створення Західного Союзу. Як наслідок, 17 березня 1948 р. Велика Британія, Франція і країни Бенілюксу підписати Договір про економічне, соціальне і культурне співробітництво та колективну самооборону (Брюссельський пакт). Незважаючи на те, що більшість статей Пакту були присвячені співробітництву в економічній, соціальній і культурній сферах, справжнім його призначенням була регламентація взаємних зобов'язань держав-учасниць у рамках колективної оборони проти можливого агресора в Європі. Договір укладався на 50 років. Створена ним організація отримала назву «Західний союз».

В умовах зростаючої напруженості в Європі, що була зумовлена посиленням впливу комуністів у країнах Європи, а також з огляду на блокування СРСР роботи Ради Безпеки ООН, США усвідомлювали необхідність участі в колективній обороні спільно з країнами Західної Європи. Враховуючи викладене, 11 червня 1948 р. Сенатом США було прийнято резолюцію № 239, ознаменувавши відхід від традиційної для США зовнішньої політики ізоляціонізму, що стало першим кроком на шляху до формування блокової стратегії [7, с. 259].

4 квітня 1949 р. було підписано Північноатлантичний договір за участю країн Бенілюксу, Великобританії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Норвегії, Португалії, США та Франції, який започаткував спільну систему безпеки на основі партнерства зазначених 12 країн.

У преамбулі Статуту НАТО підкреслювався оборонний характер організації та рішучість договірних сторін об'єднали свої зусилля для підтримання миру і безпеки. З цією метою сторони взяли на себе певні зобов'язання. Так, відповідно до ст. 5 Договору збройний напад на одну або кілька сторін вважатиметься нападом на всіх. У разі здійснення такого нападу кожна із сторін, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтвержене ст. 51 Статуту ООН, надасть допомогу Стороні або Сторонам, які зазнали нападу.

Водночас 9 травня 1950 р. міністр закордонних справ Франції Р. Шуман запропонував створити спільний ринок вугільної і сталеливарної продукції

Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн (пропозиція увійшла в історію під назвою «план Шумана»). Однією з головних цілей плану стало примирення Франції й Німеччини та недопущення між ними війни в майбутньому. Найважливішим засобом досягнення цієї мети мав стати механізм управління та наднаціонального контролю над виробництвом і торгівлею стратегічною для військових потреб продукцією – вугіллям та сталлю [8, с. 13].

18 квітня 1951 р. «план Шумана» було реалізовано через підписання Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС). Це поклало початок європейській економічній інтеграції, а також створило правові підстави для залучення економічного потенціалу ФРН до зміцнення оборони Західної Європи. До складу ЄСВС увійшли шість країн: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція. Договір про ЄСВС набув чинності 23 липня 1952 р.

У той же час 11 серпня 1950 р. на асамблеї Ради Європи В. Черчилль озвучив ідею створення «європейської армії», яка б включала німецькі військові з'єднання. Передбачалося, що європейська армія буде інтегрована з армією Північноатлантичного альянсу. Вінстон Черчилль вбачав «європейську армію» як коаліцію національних сил за зразком альянсу часів Другої світової війни з централізованим постачанням і стандартизованим озброєнням, але без підпорядкування органам наднаціонального контролю [9, с. 217–220].

27 травня 1952 р. під час роботи Паризької конференції міністрами закордонних справ Франції, ФРН, Італії і країн Бенілюксу було підписано Договір про заснування Європейського оборонного співтовариства (ЄОС). Укладення вказаного договору стало можливим після підписання 26 травня 1952 р. Боннського договору між США, Великою Британією, Францією і ФРН, положеннями якого німецькому уряду було надано можливість самостійно визначати внутрішню і зовнішню політику, скасовано низку обмежень у розвитку воєнної економіки, легалізовано створення армії і передбачено участь ФРН в ЄОС. Договір мав набути чинності одночасно з Паризьким договором після проходження ратифікації всіма державами-членами [10, с. 272].

Договором про заснування ЄОС було передбачено, що ЄОС набуде статусу міжнародної організації наднаціонального характеру, яка матиме спільні керівні установи для реалізації відповідних функцій, властивих державі, аж до формування органів, які б відповідали федеративній чи конфедеративній структурі, суд, збройні сили та бюджет, що формується із внесків держав-членів. Крім того, збройні сили ЄОС мали увійти до складу військ НАТО і підпорядковуватися Верховному головнокомандувачу ОВС НАТО в Європі.

Водночас між Великою Британією і ЄОС було підписано договір про взаємну військову допомогу в разі, якщо Велика Британія або держава-учасник ЄОС стане об'єктом збройного нападу.

Був підготовлений і проект Договору про Європейське політичне співтовариство (далі – ЄПС), оприлюднений у Страсбурзі 10 березня 1953 р. Зокрема, передбачалося створення двопалатного парламенту, незалежної від держав-членів Європейської виконавчої ради, Ради міністрів і Суду. ЄПС мав наділятися надзвичайно широкими повноваженнями і з часом повинен був поглинути ЄОС.

Однак Договір про заснування ЄОС так і не набрав чинності, оскільки 30 серпня 1954 р. не пройшов ратифікації Національними зборами Франції. Було відкинуто й проект установ ЄПС. Таким чином, спроба утворити організацію з елементами наднаціонального управління у сфері оборони і політики зазнала поразки, оскільки випереджала темпи інтеграційного процесу, на які могли погодитися всі його учасники.

Ідея наднаціонального принципу була новаторською, але, одночасно, її важко сприймали прихильники непорушності державного суверенітету. Тому спроби подальшого поширення інтеграції на сферу зовнішньої політики та оборони, аж до створення спільних збройних сил, не мали успіху, оскільки більшість західноєвропейських держав на той момент не були готовими поступатися своїми національними суверенітетами в таких масштабах. Тільки після досягнення успіхів у розвитку економічної інтеграції, створивши спільний ринок, економічний і валютний союз, країни Європейського Союзу

приступили до об'єднання зусиль у реалізації спільних зовнішньої політики й політики безпеки. На початковому етапі європейської інтеграції воєнна політика в Західній Європі була виключною прерогативою Північноатлантичного альянсу (НАТО).

Необхідність інтеграції в євроатлантичне співтовариство ФРН спонукали США і країни Західної Європи для пошуку виходу із ситуації, що склалася після провалу з ратифікацією ДЄОС і, як наслідок, з ненабуттям чинності Боннським договором. Компроміс був досягнутий підписанням 23 жовтня 1954 р. Паризьких угод, завдяки яким було скасовано окупаційний режим у ФРН; оформлено створення Великою Британією, Францією, Італією, країнами Бенілюксу і ФРН Західноєвропейського союзу на базі зміненого і доповненого Брюссельського пакту 1948 р.; досягнуто приєднання ФРН до Північноатлантичного пакту [10, с. 274].

Західноєвропейський союз (далі – ЗЄС) було створено як регіональну військово-політичну організацію європейських країн, створену для забезпечення колективної самооборони її членів. Членами ЗЄС, разом з Францією, Великою Британією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом, стали Італія і ФРН. Відповідно до Паризьких угод, що були підписані ними 23 жовтня 1954 р., ратифіковані й набули чинності 5 травня 1955 р., держави-учасники об'єднували свої зусилля і ресурси у вирішенні питань оборони і безпеки й надавали один одному військові гарантії в разі збройного нападу. Однак на практиці ЗЄС отримав вельми обмежені повноваження. Не маючи власної військової структури та матеріальної бази, ЗЄС був позбавлений суттєвого впливу на міжнародній арені. Держави-члени, що входили до ЗЄС, надавали власні збройні сили у розпорядження НАТО. 30 червня 2011 р. ЗЄС припинив своє існування.

Разом з тим радянське керівництво, як стверджувалось у заяві МЗС СРСР від 29 січня 1949 р., вважало, що НАТО є головним знаряддям агресивної політики США і Великобританії, відповідає агресивним прагненням до встановлення англо-американського світового панування [9, с. 269].

Враховуючи конфронтацію відносин СРСР і США, Радянський Союз почав зміцнювати свої наступальні позиції. У 1949 р. СРСР опанував власну атомну зброю, ініціював утворення Ради економічної взаємодопомоги, яка остаточно закріпила економічну залежність соціалістичних країн Європи від СРСР. Але основна реакція СРСР на створення НАТО полягала в тому, що, скориставшись вагомим приводом – підписанням у жовтні 1954 р. Паризьких угод щодо ремілітаризації ФРН і входженням її до складу НАТО, керівництво СРСР ініціювало створення військово-політичного блоку соціалістичних країн Європи – Організацію Варшавського Договору (ОВД). У травні 1955 р. у Варшаві представники Албанії, Болгарії, Угорщини, НДР, Польщі, Румунії, СРСР і Чехословаччини підписали Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу [11, с. 97–98]. Хоча у договорі учасники підкреслювали своє прагнення до створення колективної безпеки в Європі, найважливіше спрямування ОВД полягало в активному протистоянні НАТО [12, с. 45].

Утворення Організації Варшавського Договору остаточно закріпило поділ народів світу на дві ворогуючі системи, боротьба між якими тривала впродовж майже всієї другої половини ХХ ст. [3, с. 118].

Визначальною сферою протиборства між НАТО та ОВД була військова сфера. Небезпека для світової цивілізації полягала в тому, що суперництво в цій галузі зосередилося головним чином на вдосконаленні атомної зброї та засобів її доставки [3, с. 119].

Слід підкреслити, що досягнення переваги в розбудові військово-оборонних структур, розробці й виготовленні новітніх засобів ведення війни істотно впливало на динаміку, ефективність протиборства в інших сферах – економічній, політичній, духовній. Вихідні позиції у військовому протистоянні НАТО і ОВД були досить різними. Надмірне вичерпання матеріальних, фінансових ресурсів країн-учасниць ОВД викликало різке зниження життєвого рівня населення, посилення його опозиційних настроїв. У цьому була одна з головних причин внутріполітичної кризи ОВД, її майбутнього остаточного розвалу [11, с. 98].

25 лютого 1991 р. у Будапешті, на нараді міністрів закордонних справ і оборони країн-учасниць ОВД було прийнято історичну ухвалу про припинення до 1 квітня 1991 р. діяльності організації [13, с. 60].

Розпад соціалістичної системи звільнив людство від тиску ідеологічної, політичної та воєнної конфронтації часів холодної війни. Однак на зміну загрозі тотального ядерного знищення цивілізації прийшли виклики меншого масштабу, але досить серйозні за своїми наслідками для міжнародного миру й стабільності. До них можна віднести: тероризм і сепаратизм; національний, релігійний та інші форми екстремізму; торгівля наркотичними засобами і організована злочинність; регіональні конфлікти та загроза поширення зброї масового знищення; екологічні катастрофи і епідемії. Ці проблеми існували й раніше, однак, коли світ став більш взаємопов'язаним та взаємозалежним, вони швидкими темпами почали набувати глобального характеру.

З огляду на таку велику кількість небезпек запорукою ефективності системи міжнародної безпеки стає досягнення згоди між усіма народами. Безумовно, перед сучасними викликами та загрозами жодна держава не може забезпечити власну безпеку виключно своїми зусиллями, не спираючись на допомогу міжнародної спільноти й колективних структур безпеки. Необхідно також підкреслити, що більшість сучасних викликів і загроз міжнародній безпеці вимагає для свого вирішення нових, перш за все невійськових підходів.

Слід визнати, що в умовах глобалізації роль міжнародних безпекових організацій зростає. Значної ваги набувають регіональні організації, які здійснюють ефективний розподіл праці у справі підтримки миру і безпеки. В Європі таку роль виконує Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка є одним із найважливіших складників сучасної архітектури європейської безпеки [14, с. 109].

На початку 1970-х років склалася сприятлива міжнародна ситуація для проведення загальноєвропейської наради з безпеки і співробітництва. Вона розпочала свою роботу у м. Гельсінкі взимку 1972–1973 рр. за участі 35 країн, включаючи США і Канаду. Нарада завершилась підписанням у м. Гельсінкі

1 серпня 1975 р. Заключного акта, положеннями якого країни-учасниці зобов'язалися керуватись у взаємних відносинах. У Заключному акті задекларовано принципи взаємних відносин держав-учасниць: повага до суверенітету, відмова від використання сили або погрози силою, визнання непорушності кордонів і територіальної цілісності держав, мирне врегулювання суперечностей, невтручання у внутрішні справи, повага до прав і свобод людини, рівноправ'я країн та право народів розпоряджатися власною долею, співробітництво між державами, дотримання зобов'язань згідно з міжнародним правом. Документ фактично став стратегічною програмою дій з будівництва єдиної мирної, демократичної Європи, якою передбачено налагодження співробітництва у політично-військовій, економіко-екологічній та гуманітарній сферах [Там само, с. 110].

Під час Будапештської зустрічі на вищому рівні 5–6 грудня 1994 р. прийнято рішення про перетворення НБСЄ з 1 січня 1995 р. на ОБСЄ [15, с. 89].

Ще однією міжнародною організацією, в рамках якої держави співпрацюють у сфері оборони, є Європейський Союз. Після невдалої спроби створення в 1954 р. Європейського оборонного співтовариства новий потужний імпульс розвитку процесу європейської інтеграції у сфері безпеки та оборони відбувся з укладенням у 1992 р. у м. Маастрихт Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС). Цим документом було засновано один з трьох стовпів Європейського Союзу – Спільну зовнішню та безпекову політику.

Важливим елементом Спільної зовнішньої та безпекової політики була Європейська політика безпеки та оборони, яка з уведенням у дію Лісабонського договору набула нового якісного рівня й отримала нову назву – Спільна політика безпеки та оборони (далі – СПБО) [1, с. 213].

Істотним аспектом Лісабонського договору є введення до ст. 42 ДЄС положення про взаємну допомогу, відповідно до якого ЄС функціонує і як організація колективної безпеки. Дане положення вимагає від країн-членів ЄС спільних скоординованих дій з надання необхідної допомоги у випадку, якщо держава-член зазнає збройної агресії на його території. За цих умов інші

держави-члени повинні надати такій державі допомогу усіма можливими для них засобами відповідно до ст. 51 Статуту ООН.

Відповідно до чинної редакції ДЄС у рамках ЄС визначено перспективи поглиблення співробітництва держав-членів у військовій сфері з огляду на завдання поступового формування власних, відмінних від держав-членів, збройних сил цієї міжнародної організації.

Висновки. Отже, серед найважливіших передумов зародження та формування співробітництва держав-членів ЄС у сфері оборони необхідно виділити такі, як потреба миру та безпеки, прагнення економічного розвитку та добробуту, а також утримання економічного та політичного значення на міжнародній арені. Розвиток ЄС засвідчує, що гарантування безпеки та оборони може бути забезпечено лише завдяки успішній діяльності міжнародних блоків та організацій.

Слід зазначити, що дедалі більше країн світу прагнуть реалізувати захист власної безпеки не самостійно, а в союзі з іншими державами, оскільки не можуть поодиноці гарантувати собі гідний рівень безпеки. При цьому система міжнародного права потребує постійного вдосконалення та динаміки, щоб мати змогу своєчасно виявляти загрози і виклики, створювати ефективні правові та інституційні засоби їхньої протидії.

Список літератури

1. Деменко О. Ф., Демчук П. О., Казенко П. О. та ін. Євроатлантичне співробітництво та європейська інтеграція України: навчальний посібник / Національний університет оборони України. Київ, 2011. 466 с.
2. Череватий С. В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. № 19. С. 358–366.
3. Тумашов А. В. «Холодна війна» і її негативний вплив на міжнародну атмосферу в 60–80 рр. ХХ ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 408. С. 116–122.
4. Documents on the History of European Integration. New York: Walter De Gruyter & Co, 1985. Vol. 1: Continental Plans for European Union 1939–1945 / Ed. by Walter Lipgens. 847 p.
5. Киссинджер Г. Дипломатія : пер. с англ. В. В. Львова. Москва : Науч.-изд. центр «Ладомир», 1997. 848 с.
6. The Brussels Treaty (March 17, 1948). URL: http://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/d16547a7-de20-4a4f-9bfe-29dbfc79be69/Resources#3467de5e-9802-4b65-8076-778bc7d164d3_en&overlay (дата звернення: 17.03.2019).
7. Браницкий А. Г. История европейской интеграции. Москва ; Н. Новгород : ИМЭМО РАН, ФМО ННГУ, 2003. 428 с.

8. Європейське право. Право Європейського Союзу та правове забезпечення захисту прав людини : підручник / редкол. : Л. М. Ентін. 2-е вид., переробл. і допов. Москва : Норма, 2007. 960 с.
9. История дипломатии : у 5 т. Т. 1 / за ред А. А. Громыко. Москва : Политиздат, 1979. 750 с.
10. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 3. С. 264–277.
11. Волощук С. М. Конфронтація НАТО і Організації Варшавського Договору в контексті «холодної війни» (друга половина 1940-х – кінець 1980-х років). *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. Вип. 29. С. 95–101.
12. История международных отношений : у 5 т. Ч. 1 / за ред. В. М. Хвостова. Москва, 1947. С. 45–46.
13. Лапшин А. О. Перемены в странах Восточной Европы: к чему они ведут : монографія. Москва : Знание, 1991. 64 с.
14. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 109–114.
15. Горбатюк С. Є. Роль організації з безпеки і співробітництва в Європі у системі забезпечення соціогуманітарної безпеки. *Ефективність державного управління*. 2017. № 2 (51). С. 86–94.
16. Гребенюк М., Пошедін О. Європейський Союз: від економічної інтеграції до організації колективної оборони. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1/2. С. 212–218.

References

1. Demenko, O.F., Demchuk, P.O., Kazenko, P.O. et al. (2011). Yevroatlantychne spivrobitnytstv ta yevropeiska intehratsiia Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
2. Cherevatyi, S.V. (2010). Rozvytok idei yevropeiskoi intehratsii ta yii znachennia dlia Ukrainy. Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei. *Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about her*, 19, 358–366 [in Ukrainian].
3. Tumashov, A.V. (2000). «Kholodna viina» i yii nehatyvnyi vplyv na mizhnarodnu atmosferu v 60-80 rr. XX st. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic», issue 408, 116–122* [in Ukrainian].
4. Documents on the History of European Integration, Vol. 1: Continental Plans for European Union 1939–1945. Ed. by Walter Lipgens. New York: Walter De Gruyter & Co, 1985.
5. Kyssyndzher, H. (1997). *Dyplomatyia*. Moscow: Ladomyr [in Russian].
6. The Brussels Treaty (March 17, 1948). URL: http://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/d16547a7-de20-4a4f-9bfe-29dbfc79be69/Resources#3467de5e-9802-4b65-8076-778bc7d164d3_en&overlay.
7. Branytskyi, A.H. (2003). *Ystoryia evropeiskoi yntehratsyy*. Moscow ; N. Novhorod: YMЭМО RAN, FMO NNHU [in Russian].
8. Yevropeiske pravo. Pravo Yevropeiskoho Soiuzu ta pravove zabezpechennia zakhystu prav liudyny. L.M. Entin (Ed.). (2007). Moskva: Norma [in Ukrainian].
9. Ystoryia dyplomaty. (1979). A.A. Hromyko (Ed.). (Vols. 1–5); Vol. 1. Moscow: Polytyzdat [in Russian].
10. Yakoviuk, I.V., Orlovskiy, R.R. (2017). Yevropeiske oboronne spivtovarystvo: vytoky stanovlennia intehratsii v oboronni sferi. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 3, 264–277* [in Ukrainian].
11. Voloshchuk, S.M. (2012). Konfrontatsiia NATO i Orhanizatsii Varshavskoho Dohovoru v konteksti «kholodnoi viiny» (druha polovyna 1940-kh – kinets 1980-kh rokiv). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Herald of Uzhhorod University, issue 29, 95–101* [in Ukrainian].
12. Ystoryia mezhdunarodnykh otnosheni. V.M. Khvostov (Ed.). (1947). (Vols. 1–5; Part 1). Moscow [in Russian].

13. Lapshyn, A.O. (1991). *Peremeny v stranakh Vostochnoi Evropy: k chemu ony vedut*. Moscow: Znanye [in Russian].
14. Parakhonskyi, B.O., Yavorska, H.M. (2013). Rol OBSIe u formuvanni yevropeiskoho seredovyshcha bezpeky. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 3, 109–114 [in Ukrainian].
15. Horbatiuk, S.Ye. (2017). Rol orhanizatsii z bezpeky i spivrobitnytstva v Yevropi u systemi zabezpechennia sotsiohumanitarnoi bezpeky. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of Public Administration*, 2 (51), 86–94 [in Ukrainian].
16. Hrebenuk, M., Poshedin, O. (2012). Yevropeyskyi Soiuz: vid ekonomichnoi intehtratsii do orhanizatsii kolektyvnoi oborony. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 1/2, 212–218 [in Ukrainian].

Петренко Ю. В., аспірантка кафедри права Європейського Союзу, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.
e-mail: yulichka.22075@gmail.com ; ORCID 0000-0003-4954-3332

Предпосылки зарождения и формирования сотрудничества государств-членов ЕС в сфере обороны

Исследован вопрос становления европейской интеграции в оборонной сфере. Проанализированы предпосылки возникновения и тенденции развития сотрудничества государств-членов Европейского Союза в сфере обороны. Акцентировано внимание на постепенном изменении характера угроз для международного мира и стабильности. Определены пути достижения эффективности системы международной безопасности.

Ключевые слова: европейская интеграция; Западный союз; НАТО; Европейское оборонительное сообщество; Европейское политическое сообщество; Западноевропейский союз; ОБСЕ; ЕС.

Petrenko Yu. V., Post-graduate Student of the Department of Law of the European Union, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: yulichka.22075@gmail.com ; ORCID 0000-0003-4954-3332

Background and formation of cooperation between European Union member states in the field of defense

The historical way of development of integration processes in the defence sphere, starting with the end of World War II up to nowadays, appeared to be rather complicated. The European development shows, that security and defence can be provided only by successful activity of different international blocks and organization.

The main preconditions and tendencies, investigated in this article, are the basis for the further development of European security system. The investigation of European Unity members evolution of cooperation in the defence sphere gives the opportunity not only to state the main stages of such cooperation and its features on the contemporary level, but to make a forecast of its future development, taking into consideration the challenges the European Union faced with during the last years.

Among the most important preconditions for generating and formation of the European state-members cooperation in the defense sphere, the following must be underlined: the demand of peace and security, the aspiration for economic development and welfare and keeping of economic and political significance on the international arena. Proceeding from these preconditions and tendencies the European Union is widening nowadays and will widen further its own defence system.

At the same time the new challenges and threats appear. The European society has to identify them and create its effective law and institutional means to resist them. Because of the great number of threats the achievements in the international security system effect become the main task for all peoples.

It is quite clear that none of the states nowadays can independently provide its own security against contemporary challenges and threats, without the international help and collective security structures. It must be stressed (underlined) that the greatest number of contemporary challenges and threats for international security need now, and first of all non-military ways of solution for their decision.

Keywords: European integration; Western union; NATO; European defense community; European Political Community; Western European Union; The OSCE; EU.

Надійшла до редколегії 24.04.2019 р.

